

UOT 343.61**QƏSDƏN ADAM ÖLDÜRMƏ CİNAYƏTLƏRİNDƏ İŞTİRAKÇILIĞIN
NÖVLƏRİNƏ GÖRƏ CƏZA TƏYİNİ MƏSƏLƏLƏRİ****N.K.ƏLİYEV****AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu
aliyev-1973@list.ru**

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nə əsasən qəsdən adam öldürmə cinayətlərində iştirakçılığın növlərinə görə cəza təyini məsələləri araşdırılır. Məhkəmə təcrübəsinin materialları əsasında qeyd olunan cinayətlərə görə cəza təyini zamanı yaranan çətinliklər, yol verilən səhvlər müəyyən edilir. İştirakçıların cinayətkar məqsədə nail olunmasında payları müxtəlif olduğundan, cinayət qanununda iştirakçılığın hər hansı növünün məsuliyyətə konkret təsirinin təsbit edilməməsi düzgün mövqe sayılır.

Açar sözlər: qəsdən adam öldürmə, iştirakçılığın növləri, icraçı, təşkilatçı, təhrikçi, köməkçi, cəza təyini

Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə uğurlu nəticələrə nail olunması üçün hüquqi dövlətin qarşısında bir sıra vacib vəzifələr dayanır. Bunların sırasında cinayət hüququ normasının düzgün tətbiqi, cinayət törətmiş şəxs haqqında ədalətli cəzanın tətbiqi mühüm yer tutur. F.Y.Səməndərov bununla əlaqədar göstərmişdir ki, bəşəriyyət cinayətkarlıqla mübarizədə cəzadan daha «dəyərli», «təsirli» vasitə kəşf edə bilməmişdir (9, 120).

Cinayət hüququ üçün cinayəti təkbaşına törədənlərlə müqayisədə iştirakçılıq qaydasında və ya qrup halında törədənlərə daha sərt cəzanın təyin edilməsi xarakterik olmuşdur. Əksər müəlliflərə görə bir neçə şəxsin qəsdən cinayətdə birgə iştirakı əməlin ictimai təhlükəliliyini artırır və cinayətin təkbaşına törədilməsi ilə müqayisədə təqsirli şəxslərə daha ağır cəzanın tətbiqini şərtləndirir (12, 9). Lakin bəzi müəlliflər hesab edirlər ki, iştirakçılıqla cinayət törətmiş şəxslər təkbaşına cinayət törətmiş şəxslər ilə bərabər səviyyədə məsuliyyət daşımalıdırlar (15, 81). Sonuncu mövqeyin əsasında hər bir şəxsin yalnız özünün təqsirli əməlinə görə cavab verməli olması tezisi dayanır.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 33.1-ci maddəsinə əsasən cinayətin iştirakçıların məsuliyyəti onların hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakteri və dərəcəsiindən asılı olaraq müəyyən edilir. İştirakçılıqla cinayət törətmiş şəxslər ümumi cinayətkar məqsədə nail olmaq üçün birgə

fəaliyyət göstərdiklərindən, onların məsuliyyəti törədilən əməldə və ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsində göstərdikləri səyə uyğun müəyyən edilmişdir. Cinayətin ictimai təhlükəliliyinə bir neçə şəxsin birgə iştirakı ilə yanaşı birgə iştirakın nəticəsi də təsir göstərir. Hesab edirik ki, eyni əməlin təkbaşına törədilməsi ilə müqayisədə iştirakçılıq qaydasında törədilməsi hər bir halda əməlin ictimai təhlükəliliyini artıran amildir. Bununla belə, cinayətkar məqsədə nail olma iştirakçılığın növ və formaları ilə yanaşı, həmçinin bu və ya digər iştirakçının əməlinin fəallığı səviyyəsindən asılıdır.

İştirakçılıq ya rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq, ya birgə icraçılıq, ya da rolların bölgüsünün də olduğu birgə icraçılıqda ifadə olunur. Rolların bölgüsü ilə olan iştirakçılıqda cinayətin törədilməsində icraçı ilə yanaşı ya təşkilatçı, ya təhrikçi, ya köməkçi, ya onların bir neçəsi və ya hamısı iştirak edir. Birgə icraçılıq zamanı cinayət iki və daha çox icraçının birgə iştirakı ilə törədilir. Rolların bölgüsünün olduğu birgə icraçılıqda isə cinayət iki və daha çox icraçının birgə iştirakı ilə törədilsə də, burada həmçinin rolların bölgüsü, yəni təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi mövcud olur. Bu, əsasən iştirakçılığın daha təhlükəli formaları sayılan mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birliklər üçün xarakterikdir. Qeyd edilən təsnifata uyğun olaraq iştirakçılıq üç üsul ilə təsvif olunur: ya sadə cinayətdə iştirakçılıq (məsələn, CM-nin 32.5, 120.1-ci maddələri), ya təsvifedici cinayətdə iştirakçılıq (məsələn, CM-nin 32.5, 120.2.1-ci maddələri), ya da müstəqil qrup cinayəti kimi (məsələn, CM-nin 120.2.1-ci maddəsi).

İcraçı olmadan qəsdən adam öldürmə cinayətinin iştirakçılıqla törədilməsi mümkündürmü? Ədəbiyyatda bu barədə vahid mövqe yoxdur. Bir mövqeyə görə iştirakçılıq əsas əməldən asılıdır, digər iştirakçılar ilə əməlin nəticəsi arasında öz davranışı ilə icraçı dayanır, qalan iştirakçılar isə nəticə ilə səbəbli əlaqədə deyillər və özgənin əməlinə görə cavab verirlər. Digər mövqeyə görə isə iştirakçılar əməllərin məcmusuna görə deyil, öz konkret əməllərinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də hər iki mövqe müəyyən dərəcədə öz əksini tapmışdır. Belə ki, CM-nin 64-cü maddəsi iştirakçıların hər birinə öz əməllərinə görə cəza təyin edilməsini, CM-nin 34.8-ci maddəsi isə bütün iştirakçıların birgə məsuliyyətini nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də qrup tərəfindən törədilən cinayətlərdən fərqli olaraq, yalnız rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılığın təkbaşına törədilən cinayətlərlə müqayisədə yüksək ictimai təhlükəli olması xüsusi vurğulanmamışdır. Belə ki, CM-nin 34.8-ci maddəsində iştirakçılığın formaları sayılan bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik tərəfindən törədilən əməllərin cinayət qanununda nəzərdə tutulan əsaslara və hədlərə uyğun olaraq daha ciddi cəzalara səbəb olması təsbit olunmuşdur. Cinayətdə iştirakçılığın qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs forması istisna olmaqla, digər formaları tərəfindən törədilməsi cəzanı ağırlaşdıran halların siyahısında da nəzərdə tutulmuşdur (CM-nin 61.1.3-cü maddəsi). İştirakçılığın formaları CM-

nin Xüsusi hissəsinin ayrı-ayrı maddələrində məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar qismində təsbit olunmuşdur. Beləliklə, CM-nin həm Ümumi, həm də Xüsusi hissələrində qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin yüksək ictimai təhlükəliliyi öz əksini tapsa da, rolların bölgüsü ilə olan sadə iştirakçılığa belə münasibət ifadə olunmamışdır. Bunun səbəbi müəyyən dərəcədə aydındır; qanunda iştirakçılığın növlərinin məsuliyyətə təsiri nəzərə alınmayıdı, bu, cinayətin törədilməsində icraçılıq istisna olmaqla müxtəlif funksiyaları həyata keçirən şəxslərin əməllərinin iştirakçılığın daha ağır növü ilə əhatə olunmasına gətirib çıxarırdı.

Ədəbiyyatda cinayət qanununun bu mövqeyinə tənqidi yanaşan bəzi müəlliflər bu növ iştirakçılığın birgə icraçılıqdan daha təhlükəli olduğunu qeyd edirlər (14, 91). Biz bu mövqe ilə razı deyilik və hesab edirik ki, cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin cinayətin ən azı iki və ya bütün iştirakçıları tərəfindən birlikdə törədilməsini nəzərdə tutan birgə icraçılıq qrup tərəfindən törədilən cinayəti ifadə etdiyindən, eyni əməlin yalnız rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq formasında törədilməsi ilə müqayisədə daha ictimai təhlükəlidir. Cinayətin iştirakçılıqla törədilməsi cinayətkar nəticənin əldə olunmasına öz təsirini göstərir, təşkilatçının, təhrikçinin və ya köməkçinin cinayətin törədilməsində «təhfələri» nə qədər çox olursa, icraçının «təhfəsi» buna müvafiq olaraq bir o qədər az olur.

Bəzən cinayətin törədilməsində faktiki iştirakın dərəcəsi və xarakteri bir-biri ilə eyniləşdirilir, iştirakın dərəcəsi anlayışına iştirakçılığın növləri daxil edilir. «Xarakter» yunan mənşəli «charakter» sözündən olub xasiyyət, mahiyyət, keyfiyyət, xüsusiyyət mənalarını ifadə edir (2, 426). «Dərəcə» isə ərəb mənşəli söz olub bir şeyin müqayisəli kəmiyyəti, ölçüsü, keyfiyyəti, səviyyəsi mənalarını ifadə edir, bir sıra sözlərə qoşulduqda həmin sözlə ifadə edilən şeyin həddini, qədərini, əhəmiyyətini bildirir (1, 592). Cinayətin törədilməsində faktiki iştirakın dərəcəsi iştirakçının ümumi cinayətkar məqsədə nail olunmasına verdiyi «təhfəni» nəzərdə tutur. Bu «təhfə» müəyyən dərəcədə cinayətin törədilməsində faktiki iştirakın xarakteri ilə şərtlənir, eyni zamanda iştirakın fəallığı, əməlin tövsifi və s. amillərdən asılı olaraq, ondan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. İştirakçılığın xarakteri birgə törədilən cinayətdə hər bir iştirakçının hərəkətinin keyfiyyət tərəfini xarakterizə edir. İştirakçılıqla törədilən cinayətdə xarakterinə görə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirən iştirakçıların hər birinin cinayətdə iştirak dərəcəsi müxtəlif ola bilər.

CM-nin 61.1.4-cü maddəsində cəzanı ağırlaşdıran hal qismində cinayətin törədilməsində xüsusilə fəal iştirak etmə əlaməti nəzərdə tutulmuşdur. Bu əlamət iştirakçılıqla törədilən cinayət əməllərinin törədilməsi zamanı nəzərə alınan cəzanı ağırlaşdıran hal sayılır. Cinayət qanunu cinayətdə iştirak edən şəxsin sadəcə fəal rolunu deyil, «xüsusilə fəal rolunun» olmasını qeyd edir. Xüsusi fəallıq şəxsin sadəcə cinayət edərkən təşəbbüs göstərməsini, müəyyən təklif verməsini, qarşıya çıxan maneələrin dərhal çevikliklə aradan qaldırılmasını deyil, həmçinin dəstə daxilində möhkəm intizam yaradan, dəstə

üzvlərinin sıx birliyini təmin edən yüksək təşkilatçılıqda, habelə liderlikdə özünü göstərən fəaliyyəti nəzərdə tutur (9, 236).

Fikrimizcə, CM-nin qeyd edilən normaları rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq qaydasında cinayət törətmiş şəxslərə ədalətli cəzanın təyin edilməsinə imkan verir. Cinayətin törədilməsində iştirakın dərəcəsi və xarakteri əməlin və onu törətmiş şəxsin ictimai təhlükəliliyinin dərəcəsinə və xarakterinə öz təsirini göstərir. Hüquqtətbiqetmə orqanı tərəfindən bu hallar hər bir konkret cinayət işi üzrə ayrıca aydınlaşdırılmalı və cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır. Fikrimizcə, ədəbiyyatda düzgün olaraq göstərilmişdir ki, cəzanın fərdiləşdirilməsi imkanı heç bir halda istisna edilməli deyildir, əks halda məhkəmə təqsirli olan şəxsə törəttdiyi cinayətin ağırlıq dərəcəsinə və şəxsiyyətinə uyğun ədalətli cəza təyin edən subyekt deyil, sadəcə ayrı-ayrı halların qeydiyyatını aparan subyektə çevriləcəkdir (16, 245).

Qanunda cinayətdə iştirakın xarakterinə görə icraçı, təşkilatçı, təhrikçi və köməkçi fərqləndirilsə də (CM-nin 32-ci maddəsi), onların məsuliyyətə konkret təsiri müəyyən edilməmişdir. Müəlliflərdən E.V.Blaqova və R.X.Şaipova görə iştirakçılar ictimai təhlükəliliklərinin azalma səviyyəsinə görə bir qayda olaraq aşağıdakı ardıcılıqla düzülürlər: icraçı, təşkilatçı, təhrikçi, köməkçi (12, 18). Hesab edirik ki, iştirakçılığın növləri bir-birindən keçilməz səddlə ayrılmamışdır, məsələn, əgər adamöldürmə əməlini sifariş etmiş şəxs icraçıya cinayətin qurbanının ancaq adını, familiyasını və ona bu qəsdə həyata keçirməsinə görə ödəniləcək pul məbləğinin miqdarını deyirsə, onun bu əməli təhrikçiliyə daha uyğun olur. Lakin əgər o, bu hərəkətləri ilə yanaşı killərə cinayətin törədilməsini asanlaşdıran silah, nəqliyyat, informasiya verərsə, cinayətdə təhrikçidən daha çox təşkilatçısı rolunda çıxış edəcəkdir.

Bəzi müəlliflər iştirakçılığın növləri içərisində cinayətin təşkilatçısının daha təhlükəli olduğunu qeyd edir və onun məsuliyyətinin sərtləşdirilməsini təklif edirlər (11, 179). A.R.Zaynutdinova cinayətin təşkilatçısı üçün mütləq-müəyyən sanksiyaların müəyyən edilməsini məqsədəuyğun hesab etmişdir (13, 189.). Həqiqətən digər iştirakçılarla müqayisədə təşkilatçıların təhlükəliliyi adətən yüksək olur. Lakin burada da istisnalar mümkündür. Belə ki, bəzən bacarıqsız, səriştəsiz təşkilatçılar öz hərəkətləri ilə icraçıya cinayəti törətmək üçün nəinki şərait yarada bilər, əksinə, onun törədilməsini çətinləşdirə bilər və hətta belə hərəkətləri ilə cinayətkar qrupun ifşa olunmasına səbəb ola bilərlər.

İcraçı iştirakçılığın bütün növləri sırasında əsas fiqur sayılır. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanununun bir sıra müddələri rolların bölgüsünün olduğu iştirakçılıqda icraçının aparıcı rolunu təsdiq edir. Məsələn, CM-nin 33.3-cü maddəsinə əsasən əgər icraçı cinayəti törədərkən iştirakçılığın digər növlərinə xas olan rolları, funksiyaları həyata keçirdikdə, bütün əməli icraçılıqla əhatə olunur. CM-nin 33.4-cü maddəsinə əsasən Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə cinayətin xüsusi subyektivi olmayan və həmin maddə ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsində, yəni obyektiv cəhətin icra olunmasında faktiki iştirak edən şəxslər cinayətin icraçıları deyil, başqa

növ iştirakçıları sayılır və törədilən cinayətə görə ya təşkilatçı, ya təhrikçi, ya da köməkçi kimi məsuliyyətə cəlb olunur. CM-nin 33.5-ci maddəsinə əsasən isə əgər icraçı cinayəti iradəsindən asılı olmayan səbəblər üzündən başa çatdırma bilmirsə, digər iştirakçılar cinayətə hazırlığa və ya cinayət etməyə cəhddə iştirakçılığa görə məsuliyyətə cəlb edirlər. Bəzi müəlliflər cinayət qanununda digər iştirakçıların, ən azından təhrikçinin və köməkçinin icraçıdan ağır məsuliyyət daşıya bilməmələrini nəzərdə tutan normanın yaradılmasını mümkün sayaraq, bu növ iştirakçılara cəzanın maksimal həddinin təyin edilməsini yolverilməz hesab etmişlər (16, 120). Hesab edirik ki, iştirakçılıqla törədilmiş hər bir konkret cinayət işi üzrə ayrı-ayrı iştirakçıların şəxsiyyətinin təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıran və ya azaldan, yaxud onların əməllərinin tövsifini dəyişdirən hallar mövcud ola bilər. Ona görə də qanunda təhrikçi və ya köməkçi üçün icraçı ilə müqayisədə nisbətən yüngül məsuliyyətin müəyyən edilməsi və ya maksimal cəzanın yolverilməzliyinin müəyyən edilməsi təklifini məqbul hesab etmirik.

Məhkəmə təcrübəsindən gətirdiyimiz misallar əsasında bu məsələlərə diqqət yetirək. I instansiya məhkəməsinin 15 aprel 2009-cu il tarixli hökmü ilə H.S.İ. Azərbaycan Respublikası CM-nin 32.5, 120.2.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinib, cəzasının ilk 2 ilini həbsxanada, qalan 13 ilini ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində çəkməklə, 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. H.S.İ. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətində köməkçi qismində iştirak etməkdə təqsirli bilinmişdir. Belə ki, H.S.İ. qardaşları Ç.S.-vin 15 fevral 2007-ci ildə və Ş.S.-vin 29 avqust 2007-ci il tarixdə Moskva şəhərində öldürülməsində onlarla yaxın münasibəti olmuş R.B.R.-un iştirak etdiyini güman etdiyi üçün, 2007-ci ilin sentyabr ayında tanışı Ş.M.V. ilə Bakı şəhərində görüşüb ondan aldığı məlumatdan şübhələrinin əsaslı olduğu qənaətinə gəlmiş və Ş.M.V.-in Rusiyadan Azərbaycana gəlmiş R.B.R.-u öldürmək məqsədilə axtardığını bildikdə, qardaşlarının öldürülməsinə görə qisas almaq niyyəti ilə Ş.M.V.-ə məqsədini həyata keçirmək üçün əlverişli şərait seçməkdə yardımçı olmağı vəd etmiş, aralarında olan razılığa əsasən Ş.M.V. ilə əlaqələrinin gizliliyini təmin etmək üçün 2007-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında özü və qohumları vasitəsi ilə Ucar və Göyçay rayonlarından uydurma şəxslərin adlarına mobil telefon nömrə kartları əldə edərək onlar vasitəsi ilə və eləcə də gizli görüşlərində Ş.M.V.-ə R.B.R.-un qardaşı A.Sarıyevlə əlaqəsi, onların görüşməli olduqları yerlər barədə məlumatlar vermiş, 25 noyabr 2007-ci il tarixdə A.S.-in və qardaşı oğlu Ə.S.-in Bakı şəhəri, akademik Həsən Əliyev küçəsində yerləşən "Tonqal" restoranında günorta saatlarında R.R. ilə görüşüb nahar edəcəklərini yəqinləşdirdikdən sonra bu barədə Ş.V.-ə məlumat vermiş, sonuncu qeyd olunan yerə gəlib gözləmiş, saat 17 radələrində R.R. restorandan çıxıb öz avtomatına əyləşərkən Ş.V. qanunsuz olaraq əldə edib gəzdirdiyi odlu silah olan 7.65 mm kalibrli "Çeska-Zbrocovka" markalı tapançadan ona atəşlər açıb müxəlif xəsarətlər, o cümlədən, sol gicgah nahiyəsinin kəllə boşluğuna keçməklə kəllə

sümüklərinin sınıqları və baş beyin toxumasının əzilib dağılması ilə müşayiət olunan, yetirildiyi an həyat üçün təhlükəli olan və ölümə səbəb olmuş ağır zərər yetirərək R.R.-u qəsdən öldürmüşdür. Beləliklə, H.S.İ. R.B.R.-un qəsdən öldürülməsində cinayətin icraçısına məlumatları ilə yardım etməklə köməkçi qisminə iştirak etmişdir.

Hökmədən H.S.İ.-un müdafiəçisi tərəfindən verilmiş apellyasiya şikayətinə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 18 iyun 2009-cu il tarixli qərarı ilə I instansiya məhkəməsinin hökmü dəyişdirilmiş, H.S.İ.-ya Azərbaycan Respublikası CM-nin 32.5, 120.2.1 maddəsi ilə təyin edilmiş cəzanın ilk 2 ilini həbsxanaya rejimində çəkməsi barədə hissəsi ləğv edilmiş və ona təyin edilmiş 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasını ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində çəkməsi qərara alınmışdır. H.S.İ.-in müdafiəçisinin verdiyi kassasiya şikayətinə baxan Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 25 dekabr 2009-cu il tarixli qərarı ilə apellyasiya məhkəməsinin qərarı qüvvəsində saxlanılmışdır (4).

Cinayət işinin materiallarından görünür ki, 5 dekabr 1967-ci ildə anadan olmuş H.S.İ. evli olmaqla himayəsində iki azyaşlı uşağı olmuşdur, əvvəllər məhkum olunmamışdır, bəhs olunan cinayətdə yalnız köməkçi qisminə iştirak etmişdir. Cinayətin törədilməsində özünü təqsirli bilərək əməlindən pəşman olmuşdur. H.S.İ.-un əməlində CM-nin 59.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan cəzanı yüngülləşdirən hal mövcud olmuşdur. İşdə məhkəmənin digər halları da cəzanı yüngülləşdirən hal qisminə tanımaq imkanı olmuşdur. Lakin I instansiya məhkəməsi H.S.İ.-u cəzasının ilk 2 ilini həbsxanada, qalan 13 ilini ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində çəkməklə, 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir. Apellyasiya məhkəməsi təyin edilmiş cəzanın ilk 2 ilini həbsxana rejimində çəkməsi barədə hissəsini ləğv etsə də, 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasını qüvvəsində saxlamışdır. Kassasiya məhkəməsi bu qərarı dəyişdirməmişdir. Fikrimizcə, H.S.İ.-a nisbətən ağır cəza təyin edilmiş, cəza təyin edilərkən cinayətdə iştirakının xarakteri, şəxsiyyəti, ailə vəziyyəti, cinayəti törətməyə vadar edən motiv və s. zəruri hallar lazımi səviyyədə qiymətləndirilməmişdir.

Başqa misal gətirək. I instansiya məhkəməsinin 12 avqust 2008-ci il tarixli hökmünə əsasən 1963-cü ildə anadan olmuş, evli, orta təhsilli, əvvəllər məhkum olmamış, işsiz N.A.A. Azərbaycan Respublikası CM-nin 32.5, 120.2.1 və 120.2.5-ci maddələri ilə təqsirli bilinərək 13 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. Həmin hökmlə A.V.F. və Ə.A.Q. da məhkum edilmişlər. N.A.A. ona görə məhkum edilmişdir ki, tanışı M.T.Ş.-dan borc aldığı 10.000 ABŞ dolları məbləğində pulu geri qaytarmamaq və həmin pulu mənimsəmək üçün əri A.V.F. və axırıncının dostu Ə.A.Q. ilə qabaqcadan əlbir olub cinayət əlaqəsinə girərək M.T.Ş.-nın qəsdən öldürülməsini planlaşdırmış, 25 yanvar 2008-ci ildə ona dəfələrlə mobil telefonla zəng edərək inşaat materialları almaq üçün ərinin dediyi yerə - Ə.A.Q.-nın Hövsan qəsəbəsində kirayədə yaşadığı bağ massivinə gəlməsini təmin etmişdir. Lakin

bağ sahibi K.A. gözlənmədən bağa gəldiyindən onlar planlaşdırdıqları cinayətin həyata keçirilməsini təxirə salmışlar. Bundan sonra o, qrupun planlaşdırdığı cinayətin həyata keçirilməsi üçün A.V.F.-ə məxsus “Vinçestr” tipli ov tüfəngini 27 yanvar 2008-ci ildə Ə.A.Q.-a vermiş, A.V.F.-in öz avtomasını ilə M.T.Ş.-nin inşaat materialları almaq adı ilə aldadıqları Ə.A.Q.-un qaldığı bağ evinə aparılmasında iştirak etmişdir. M.T.Ş. bağ evinə gəldikdə Ə.A.Q. ov tüfəngindən bir dəfə atəş açmaqla onu öldürmüşdür (3).

Cinayət işinin materiallarından görünür ki, M.T.Ş. N.A.A.-dan aldığı 10.000 ABŞ dollarını qaytarmaq istəməməsi ilə əlaqədar öldürülmüşdür. N.A.A. əvvəlki misalda cinayətin köməkçisi olmuş H.S.İ. ilə müqayisədə köməkçilik hərəkətlərini fəal həyata keçirmiş, cinayətin törədilməsində iştirak dərəcəsi yüksək olmuş, cinayətkar məqsədə nail olunmasında iştirakı daha əhəmiyyətli olmuşdur. Bundan əlavə, N.A.A.-nın əməlində təşkilatçılığın da müəyyən elementləri olsa da, məhkəmələr buna diqqət yetirməmişlər. Lakin məhkəmələr H.S.İ.-a 15 il, N.A.A.-ya isə 13 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etmişlər.

İştirakçılıq ilə törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətlərinə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin edilə bilərmi? Fikrimizcə, bu sualın cavabı təsdiqedicidir. Çünki eyni əsaslarla məsuliyyət yaradan əməllər və bu əməlləri törədən şəxslər müxtəlif dərəcəli sosial təhlükəli olurlar. Cəza təyin edilərkən yalnız daxili inama, intuisiyaya arxayın olmaq olarmı? İ.M.Rəhimov intuitiv qərar qəbul edilməklə tətbiq edilən cəzanın baş verə biləcək nəticələrinin idrakının müvafiq məntiqə əsaslanmadan həyata keçirildiyinə, intuisiyanın çoxsaylı təsadüfi məqamlardan, hakimin, qanunvericinin peşəkarlığı, həyat təcrübəsi, dünyagörüşü və sair bu kimi subyektiv keyfiyyətlərindən asılı olduğunu, yüksək səviyyədə fərdi xarakter daşmasını, elmi nəzəriyyələrin qurulması və qiymətləndirilməsi üçün meyar olmamasını nəzərə almaqla yanaşı, ədalətli cəzanın təyin edilməsi üçün onun rolunu heç endirməyin əleyhinə olan müəlliflərin mövqeləri ilə də razı olduğunu ifadə etmişdir (17, 189-190).

Cinayət qanunu sanksiya hüdudunda cəzanın fərdiləşdirilməsini nəzərdə tutur. Lakin sanksiya hüdudunda cəzanın fərdiləşdirilməsi də bəzən ədalətli cəza təyin etməyə imkan vermir. Bu zaman cinayətə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin etmə institutundan istifadə olunur. Beləliklə, CM-nin 62-ci maddəsinə əsasən cəza təyin etmək zərurəti o halda yaranır ki, əməlin tövsif edildiyi maddənin sanksiyasında göstərilən yüngül cəzanın həddində cəzanın təyin edilməsi işin vəziyyətinə və təqsirkarın şəxsiyyətinə uyğun olmur, məhkəmə sanksiyada göstərilən cəzadan daha yüngül olan cəza növünün təyin edilməsini məqsədəuyğun hesab edir.

CM-nin 62-ci maddəsində istifadə olunan «müstəsna hallar» ifadəsi ətrafında vahid fikir yoxdur. Bir qrup müəlliflərə görə sanksiyada nəzərdə tutulduğundan da yüngül cəza təyin etməyə əsas olan müstəsna hallar cəzayı yüngülləşdirən halların siyahısında nəzərdə tutulmamışdır. Digər qrup

müəlliflərin fikrincə, müstəsna hallar həm qanunda göstərilən cəzanı yüngülləşdirən hallar, həm də qanunda göstərilməyən, lakin cinayətin ictimai təhlükəliliyini azaldan hallar ola bilər. S.Ə.Vəliyev göstərir ki, CM-nin 62-ci maddəsinin «təməl daşı», əsas məsələsi «müstəsna hal» anlayışıdır... Müstəsna hal kimi o hallar qəbul edilməlidir ki, onlar adi hallar çərçivəsindən kənara çıxır, adi halların hüdudlarına sığmır (10, 274-275). Ədəbiyyatda düzgün olaraq göstərilmişdir ki, «müstəsna» qiymətləndirici anlayışdır və hər kəs onu öz baxışına uyğun şərh edə bilər (12, 63).

Məhkəmələr CM-nin 62-ci maddəsinə də bəzən düzgün tətbiq etmirlər. I instansiya məhkəməsinin hökmü ilə A. CM-nin 120.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayət əməlini törətməkdə təqsirli bilinmiş və barəsində CM-nin 62-ci maddəsi tətbiq edilməklə, 4 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. Cəzanın yüngüllüyündən zərərçəkmişin verdiyi şikayətə baxan apellyasiya məhkəməsi hökmü ləğv edərək göstərmişdir ki, işə baxan məhkəmə tərəfindən CM-nin 62-ci maddəsinin tətbiqinə əsas verən hallar müəyyən edilməmişdir. Çünki qarşılıqlı dalaşmada zərərçəkmişin yol verdiyi davranış müstəsna hal hesab edilə bilməz (6). Fikrimizcə, müstəsna hallar həm CM-nin 59-cu maddəsində nəzərdə tutulan, həm də qanunda göstərilməsə də, obyektiv məzmununa görə cəzanı yüngülləşdirən hal kimi qiymətləndirilə bilən hallardır. Məhkəmə sanksiyada göstərilən cəzanın aşağı həddindən də az cəza təyin edərkən, sanksiyada alternativ müəyyən olunmuş cəzaların ağır növünü seçməkdə haqlı deyildir. Məhkəmə əmələ görə sanksiyada göstərilməyən başqa yüngül cəza növünü də seçə bilər. Buna əsasən sanksiyasında ancaq bir əsas cəza növü nəzərdə tutulan normalar üzrə yol verilir.

S.N.Rzayeva və E.E.Əliyev CM-nin 62-ci maddəsində ifadə olunan müstəsna halın məzmununu aşağıdakılarla izah etmişlər:

- cinayətin motiv və məqsədi alçaq niyyətlərlə bağlı olmamalıdır;
- cinayət törədən zaman və cinayəti törətdikdən sonra təqsirkarın davranışı pozitiv məzmunu malik olmalıdır;
- cinayətin ictimai təhlükəliliyini azaldan başqa hallar mövcud olmalıdır;
- iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə iştirakçı həmin cinayətin açılmasına fəal kömək etməlidir (8, 180-181).

CM-nin 62-ci maddəsində müstəsna hallardan biri kimi nəzərdə tutulmuş iştirakçılıqla törədilmiş cinayətin iştirakçısının həmin cinayətin açılmasına fəal kömək etməsi əlaməti CM-nin cəzanı yüngülləşdirən halları nəzərdə tutan 59.1.9-cu maddəsində də əksini tapmışdır. CM-nin 60-cı maddəsinə əsasən isə əməldə CM-nin 59.1.9 və 59.1.10-cü maddələrində göstərilən cəzanı yüngülləşdirən hallar mövcud olduqda və cəzanı ağırlaşdıran hallar olmadıqda, təqsirli şəxsə sanksiya hüdudunda maksimal həddə cəza təyin edilə bilməz. Beləliklə, qeyd edilən hal eyni zamanda həm cəzanı yüngülləşdirən, həm də müstəsna hal sayılır. O, birinci keyfiyyətində cəzanın yuxarı həddini, ikinci keyfiyyətində isə aşağı həddini korrektə edir. Hesab edirik ki, bu hal həm iştirakçılıqla və onun müxtəlif təzahür formaları ilə törədilən cinayətlərin

açılması işinə, həm də cəza təyini zamanı məhkəmənin seçim imkanlarının genişlənməsinə kömək edir.

CM-nin 62-ci maddəsinin tətbiqi əsasları və şərtləri məqalənin predmeti olmadığından, sadəcə onu qeyd etməklə kifayətlənirik ki, iştirakçılıqda törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətinə görə müvafiq şərtlər daxilində CM-nin 62-ci maddəsinin, hətta şərti məhkum etmə institutunun tətbiqi mümkündür. Məhkəmə təcrübəsində də belə faktlara rast gəlinir. I instansiya məhkəməsinin 16 mart 2006-cı il tarixli hökmü ilə A.A.T. Azərbaycan Respublikası CM-nin 120.2.1-ci maddəsilə təqsirli bilinib 13 il müddətinə, M.B.Tağıyev Azərbaycan Respublikası CM-nin 120.2.1-ci maddəsilə təqsirli bilinib 12 il müddətinə, 1955-ci il noyabrın 11-də Yevlax rayonu Varvara kəndində anadan olmuş, ailəli, orta ixtisas təhsilli, işləməyən, məhkum olunmamış, Yevlax rayonu Marzılı kəndində yaşayan N.M.T. CM-nin 32.4, 120.2.1-ci maddəsilə təqsirli bilinib CM-nin 62-ci maddəsi tətbiq edilməklə 7 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmiş, N.M.T.-vaya eyni zamanda CM-nin 70-ci maddəsi tətbiq edilməklə təyin edilmiş cəza 5 il sınaq müddəti ilə şərti hesab edilmişdir.

Məhkəmənin hökmünə əsasən A.A.T. 2005-ci il iyul ayının 10-da saat 18 radələrində Yevlax rayonunun Marzılı kəndində böyük qardaşı A.T.-in dalaşma zamanı döyüldüyünü və bibisi Diləfruzun evinə aparıldığını eşidib qardaşının yanına getmiş, onun Varvara kənd sakinin R.İ.S. tərəfindən döyüldüyünü öyrənib, qisas almaq üçün evdən mətbəx bıçağını götürüb saat 19-da Varvara kəndinin kənarındakı çayxananın qarşısında R.S.-u tapıb onunla dalaşmağa başlamış, dalaşma zamanı A.Tağıyevin əmisi M.B.Tağıyev, anası N.M.Tağıyeva ora gəlmiş, M.T. A.T. ilə birlikdə R.S.-u döyməyə başlamış və ona alın nahiyəsinə şişkinlik və sıyrıq, sol aşağı ətraflarına sıyrıqlarla nəticələnən xəsarətlər yetirməklə müqavimətini qırılmış, N.T. isə qışqıra-qışqıra R.S. tərəfindən oğlunun döyülməsi, başının sümüklərinin qoparılmasını deyərək əlində mətbəx bıçağı olan A.T.-ə R.S.-u nəzərdə tutaraq «ə, vur öldür köpək oğlunu, uzaq başı 3 il yatıb çıxarsan» deyərək onu öldürməyə təhrik etmişdir. A.T. bu zaman M.T. ilə dalaşan R.S.-un arxa hissəsinin ona tərəf olduğunu görüb əmisinin R.Səmədovun əllərini tutduğunu onu qəsdən öldürmək üçün əlverişli şəraitin yarandığını yəqin edərək özündə olan mətbəx bıçağı ilə ona ağ ciyərin zədələnməsilə döş boşluğuna dəlib keçən, qara ciyərin və dalağın zədələnməsilə qarın boşluğuna dəlib keçən xəsarətlər yetirmiş, onu bir qrup şəxs təşkil etməklə qəsdən öldürmüşlər.

Hökmədən zərərçəkmişin verdiyi apellyasiya şikayətində göstərilmişdir ki, N.T.-vaya yüngül cəza təyin edilmiş, haqqında CM-nin 62 və 70-ci maddələri əsassız tətbiq edilmişdir. Apellyasiya məhkəməsi təqsirli şəxslərə təyin edilmiş cəzaları cinayətlərin xarakterinə, ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə və onların şəxsiyyətlərinə müvafiq hesab etmiş, I instansiya məhkəməsinin hökmünün dəyişdirilmədən saxlanılması barədə qərar qəbul etmişdir (7).

Məhkəmə təcrübəsində yalnız rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan qəsdən adam öldürmə cinayətlərinə görə cəza təyini zamanı aşkar səhvlərə yol

verilməsinə də rast gəlinir. Keçmiş Ağır Cinayətlərə Dair İşlər Üzrə Azərbaycan Respublikası Məhkəməsinin 20 oktyabr 2000-ci il tarixli hökmü ilə ata-oğul A.S. və E.S. Azərbaycan Respublikası CM-nin 120.1-ci maddəsi və 15, 94-cü maddəsinin 4-cü bəndi ilə (1960-cı il CM-nin redaksiyası) təqsirli bilinmiş, A.S. 10 il müddətinə, E.S. isə 11 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişlər. Onlar qabaqcadan əlbir olub cinayət əlaqəsinə girərək E.M. və A.S.-vadədən qisas almaq və onları ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən öldürmək məqsədilə 6 aprel 2000-ci ildə saat 9 radələrində özləri ilə balta və bıçaq götürmüş, sonuncuların müvəqqəti yaşadıqları Bakı şəhəri, Şüvəlan qəsəbəsi «Hacı Mövlam» adlanan 525 sayılı bağ evinə gələrək, E.S. atası A.S.-ın köməyi ilə bacısı A.S.-vanı baltanın arxa hissəsi ilə bir neçə dəfə, E.M.-i isə baltanın kəsici hissəsi ilə bir neçə dəfə vurub onların hər birinə ağır dərəcəli bədən xəsarəti yetirmiş, hər ikisini ölmüş bilib hadisə yerindən qaçmışlar. Xəstəxanada göstərilən tibbi yardım nəticəsində A.S.-in həyatı xilas edilmiş, E.M. isə 14 aprel 2002-ci il tarixdə ölmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğu təqsirləndirilən şəxslərə təyin olunmuş cəzaların yüngüllüyündən apellyasiya protesti vermişdir. Apellyasiya məhkəməsinin 30 yanvar 2001-ci il tarixli qərarı ilə prokurorluğun protesti təmin edilmiş birinci instansiya məhkəməsinin hökmü dəyişdirilərək E.S.-a 14 il, A.S.-a isə 12 il azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 63.3-cü maddəsinə əsasən cinayət etməyə cəhdə görə cəzanın müddəti və ya həcmi bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində başa çatmış cinayətə görə müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün yuxarı həddinin dördüdə üçündən çox ola bilməz. CM-nin 10.3-cü maddəsinə görə əməlin cinayət sayılmasını və bu əmələ görə cəzanı aradan qaldıran, cəzanı yüngülləşdirən və yaxud cinayət etmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür yaxşılaşdıran cinayət qanununun geriyə qüvvəsi vardır, yəni həmin qanunun qüvvəyə minməsindən əvvəl müvafiq əməli törətmiş şəxslərə, habelə cəza çəkən, yaxud cəzanı çəkmiş, lakin məhkumluğu üstündən götürülməmiş və ya ödənilməmiş şəxslərə şamil edilir. Belə olan halda apellyasiya instansiyası məhkəməsi A.və E.S.-lərə CM-nin 15, 94-cü maddəsinin 4-cü bəndi ilə ayrı-ayrılıqda on bir il üç aydan artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edə bilməzdi. Lakin Apellyasiya Məhkəməsi qanunun tələbini pozaraq məhkumlara qanunda nəzərdə tutulduğundan ağır cəza təyin etmişdir. Ona görə də Ali Məhkəmənin 4 dekabr 2001-ci il tarixli qərarı ilə Apellyasiya Məhkəməsinin A.S. və E.S. haqqında qərarı dəyişdirilməklə, onlara CM-nin 15, 94-cü maddəsinin 4-cü bəndi ilə ayrı-ayrılıqda 11 il 3 ay müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilmişdir (5).

Qeyd edilənlərə yekun vuraraq göstəririk ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 33.1-ci maddəsində iştirakılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyasının əsasları (hər bir iştirakçının cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakteri və dərəcəsi) düzgün müəyyən olunmuşdur. Cinayət

qanunu iştirakçılıqla törədilmiş cinayətə görə cəza təyin edilməsini iştirakçılardan hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakteri və dərəcəsi, hər bir iştirakçının cinayətkar məqsədə nail olunmasında iştirakının əhəmiyyəti, vurulmuş zərərin həcminə və xarakterinə onun təsiri ilə əlaqələndirmişdir (CM-nin 64.1-ci maddəsi). Bununla belə, məhkəmələr iştirakçılıqla törədilən cinayətə görə cəza təyin edərkən, təkcə CM-nin 64-cü maddəsini deyil, həmçinin 58-ci maddəsinin tələblərini nəzərə alırlar. Fikrimizcə, CM-nin qeyd edilən normaları rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq qaydasında cinayət törətmiş şəxslərə ədalətli cəzanın təyin edilməsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə. I c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 744 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə. II c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 792 s.
3. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi // Cinayət işi № 1(102)-34/2009.
4. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi // Cinayət işi № 1 (102) - 609/2009.
5. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Bülleteni, 2003, № 2.
6. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi // Cinayət işi № 2 Cİ-64, 2002.
7. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi // Cinayət işi № 2 Cİ-762, 2006.
8. Rzayeva S.N., Əliyev E.E. Cinayət qanununda nəzərdə tutulan cəzadan daha yüngül cəza təyin edilməsi. Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 89-cu ildönümünə həsr olunmuş «Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri» mövzusunda 12-ci Respublika elmi-praktik konfransının materialları (10-11 may). Bakı, 2012, s. 177-181.
9. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququnda cəza problemi: tarix və müasirlik. Bakı: BDU, 2009, 286 s.
10. Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququnda cəza və cəza təyin etmə. Bakı: Elm, 2004, 408 s.
11. Балеев С.А. Ответственность за организационную преступную деятельность по российскому уголовному праву. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2000, 29 с.
12. Благов Е.В. Об особенностях назначения более мягкого наказания, а также по совокупности преступлений и приговоров // Проблемы уголовной ответственности и ее дифференциации. Ярославль. 1994, 65 с.
13. Зайнутдинова А.Р. Ответственность за организованные формы соучастия в преступлении по российскому уголовному праву. Дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2001, 217 с.
14. Комментарий к УК РФ. Общая часть. Под ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедева. М.: Норма, 1996, 896 с.
15. Кригер Г.А. Применение наказания по советскому уголовному праву. М.: МГУ, 1958, 311 с.
16. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. СПб.: Юридический центр "Пресс", 2003, 300 с.
17. Рагимов И.М. Преступность и наказание. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2012, 304 с.

ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ПО ВИДАМ СОУЧАСТИЯ ЗА УМЫШЛЕННЫЕ УБИЙСТВА

Н.К.АЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы назначения наказания по видам соучастия за умышленное убийство на основе анализа действующего Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики. Автор указывает на практические трудности и судебные ошибки при назначении наказаний за указанные преступления, ссылаясь на эмпирические материалы. В силу того, что роли соучастников в достижении преступной цели отличаются, позиция законодателя, которая не предусматривает в уголовном законе указания на конкретное влияние к уголовной ответственности вида соучастия, считается правильным.

Ключевые слова: умышленное убийство, виды соучастия, исполнитель, организатор, подстрекатель, помощник, назначение наказания

QUESTIONS OF ASSIGNING PUNISHMENTS BY TYPES OF PARTNERSHIP FOR DELIBERATE MURDERS

N.K.ALIYEV

SUMMARY

The article studies questions of assigning punishments by types of partnership for a premeditated murder on the basis of the analysis of the existing Criminal Code of the Azerbaijan Republic. The author points to practical difficulties and miscarriages of justice at assignation of punishments for the specified crimes, referring to empirical materials. As the roles of accomplices in achievement of a criminal intent differ, the position of the legislator which doesn't provide in the criminal law the instruction to the concrete influence of the type of partnership to criminal liability is considered correct.

Key words: deliberate murder, types of partnership, performer, organizer, instigator, assistant, assignment of punishment